

INSTYTUT EKONOMIKI ROLNICTWA
I GOSPODARKI ŻYWNOŚCIOWEJ
PAŃSTWOWY INSTYTUT BADAWCZY

BARBARA CHMIELEWSKA

PRZEMIANY EKONOMICZNE I SPOŁECZNE NA WSI

STUDIA
I MONOGRAFIE

203

PRZEMIANY EKONOMICZNE I SPOŁECZNE NA WSI

dr hab. Barbara Chmielewska, prof. IERiGŻ PIB

WARSZAWA 2025

Autorka publikacji

dr hab. Barbara Chmielewska, prof. IERiGŻ PIB (ORCID nr 0000-0003-1609-4809)
jest pracownikiem Instytutu Ekonomiki Rolnictwa i Gospodarki Żywnościowej
Państwowego Instytutu Badawczego.

Recenzenci:

prof. dr hab. Bogdan Klepacki, Uniwersytet Rolniczy im. H. Kołłątaja
w Krakowie

dr hab. Paweł Chmieliński, prof. IRWiR PAN

Redaktor prowadząca:

Marta Guzik

Korekta, opracowanie bibliograficzne i redakcja techniczna:

Barbara Walkiewicz

Projekt okładki:

Alicja Giera

Zdjęcie na okładce:

pixabay.com

ISSN: 0239-7102

ISBN 978-83-7658-992-3 (oprawa miękka)

ISBN 978-83-7658-993-0 (pdf)

Ark. wyd. 7,96

Wydawca: Instytut Ekonomiki Rolnictwa i Gospodarki Żywnościowej
Państwowy Instytut Badawczy, ul. Świętokrzyska 20, 00-002 Warszawa,
tel.: (22) 505 45 18; e-mail: ierigz@ierigz.waw.pl; <http://www.ierigz.waw.pl>

Druk i oprawa: Dział Informacji i Wydawnictw IERiGŻ PIB, tel. (22) 505 45 26;
e-mail: dw@ierigz.waw.pl

*Dziękuję
moim dzieciom Marysi i Julkowi
za pomoc i wsparcie
podczas przygotowywania
tej monografii*

SPIS TREŚCI

Streszczenie	9
Wstęp	11
Rozdział I	
Cel, źródła danych empirycznych, zakres i metody badań	13
Rozdział II	
Dochody ludności w teorii ekonomii	19
1. Ekonomia a cele społeczne	19
2. Gospodarka rynkowa a interwencjonizm państwowy	25
Rozdział III	
Kształtowanie się warstwy chłopskiej	33
1. Chłopi na ziemiach polskich	34
2. Trudne warunki życia na wsi	36
Rozdział IV	
Wieś polska po pierwszej wojnie światowej (lata 1918–1939)	39
Rozdział V	
Wieś polska po drugiej wojnie światowej (lata 1939–1989)	49
Rozdział VI	
Okres transformacji systemowej i ustrojowej w Polsce (lata 1990–2003)	61
1. Zmiany gospodarcze, ekonomiczne i społeczne w okresie transformacji	61
2. Wpływ transformacji na sytuację na wsi i w rolnictwie	66
Rozdział VII	
Wieś polska po akcesji Polski do Unii Europejskiej (od 2004 r.)	69
1. Dochody ludności jako podstawowy wskaźnik zmian sytuacji ekonomicznej gospodarstw domowych	69
1.1. Poziom, struktura i relacje dochodów	70
1.2. Źródła pochodzenia dochodów	75
1.3. Porównanie dochodów mieszkańców wsi i miast	77

2. Wybrane pozostałe wskaźniki poziomu i jakości życia na wsi	83
2.1. Poziom, struktura i relacje wydatków gospodarstw domowych	83
2.2. Porównanie wydatków mieszkańców wsi i miast (według ich wielkości)	93
2.3. Kierunki zmian w spożyciu żywności	95
2.4. Wyposażenie w infrastrukturę techniczną oraz sytuacja mieszkaniowa	100
2.5. Sytuacja materialna gospodarstw domowych w ich subiektywnej ocenie	103
Rozdział VIII	
Wybrane uwarunkowania mające wpływ na poziom rozwoju państw członkowskich Unii Europejskiej	105
1. Wybrane determinanty rozwoju państw członkowskich UE	105
2. Luka płacowa	118
3. Sytuacja dochodowa gospodarstw domowych w Polsce na tle pozostałych państw członkowskich Unii Europejskiej	119
Podsumowanie	125
Bibliografia	129
Spis tabel i wykresów	147
Aneks fotograficzny	151

*Sercem powinniśmy utrzymywać
związek z przeszłością,
wyobraźnią unosić się w przyszłość,
ale rozumem trzymać się rzeczywistości.*

Władysław Grabski

Władysław Grabski (1874–1938), polski polityk, ekonomista, minister skarbu oraz dwukrotny premier II Rzeczypospolitej, autor reformy walutowej z 1924 roku.

STRESZCZENIE

Podstawowym wyznacznikiem przemian gospodarczych, ekonomicznych i społecznych mieszkańców wsi i miast były zmiany poziomu i struktury ich dochodów. Dochody mają bowiem kluczowe znaczenie dla poziomu i jakości życia ludności. Są to środki finansowe, które mogą być przeznaczone na zakup dóbr i usług. Mają wpływ na możliwości zaspokajania potrzeb człowieka. W monografii przedstawiono analizę sytuacji ekonomicznej i społecznej mieszkańców obszarów wiejskich zarówno w ujęciu historycznym, jak i współczesnym. Szczególną uwagę poświęcono dwudziestoleciu od integracji Polski z Unią Europejską (uwzględniono głównie lata 2004–2022). Jako podstawowe wskaźniki przyjęto poziom i strukturę dochodów oraz kierunki ich rozdysponowania (wydatki). Porównano gospodarstwa domowe podstawowych grup społeczno-ekonomicznych oraz według miejsca zamieszkania. Badanie wykazało konwergencję poziomu życia mieszkańców wsi wobec mieszkańców miast oraz gospodarstw domowych rolników w relacji do pozostałych grup gospodarstw domowych. Konwergencja wynikała m.in. z dużej dynamiki wzrostu dochodów mieszkańców wsi, znacznie wyższej niż mieszkających w mieście. Także wyższy był wzrost dochodów gospodarstw domowych rolników w porównaniu z pozostałymi grupami gospodarstw domowych. Było to m.in. efektem skierowania na obszary wiejskie i do rolników znaczącego wsparcia finansowego szczególnie w ramach wspólnej polityki rolnej (WPR).

Słowa kluczowe: wieś, sytuacja ekonomiczna i społeczna, integracja

Na przestrzeni lat następowały, z różnym nasileniem, przemiany gospodarcze, ekonomiczne i społeczne. Podstawowym wyznacznikiem tych przemian dla mieszkańców wsi i miast były zmiany poziomu i struktury dochodów. Dochody mają kluczowe znaczenie dla poziomu i jakości życia ludności. Są to środki finansowe, które mogą być przeznaczone na zakup dóbr i usług. Mają wpływ na możliwości zaspokajania potrzeb człowieka. W publikacji przedstawiono analizę sytuacji ekonomicznej i społecznej mieszkańców obszarów wiejskich w przeszłości i w czasach współczesnych. Szczególną uwagę poświęcono dwudziestoleciu od integracji Polski z Unią Europejską do najnowszych lat dostępnych (lata 2022, 2023). Jako główne wskaźniki przyjęto poziom i strukturę dochodów oraz kierunki ich rozdysponowania (wydatki). Porównano gospodarstwa domowe podstawowych grup społeczno-ekonomicznych oraz według miejsca zamieszkania. Badanie wykazało konwergencję poziomu życia mieszkańców wsi i miast oraz rolników i pozostałych grup gospodarstw. Konwergencja była efektem przede wszystkim wyższej dynamiki wzrostu dochodów mieszkańców wsi niż miast oraz rolników w porównaniu z pozostałymi grupami gospodarstw. Było to głównie efektem skierowania na obszary wiejskie i do rolników znaczącego wsparcia finansowego m.in. w ramach wspólnej polityki rolnej.

Recenzje:

Oceniana praca prezentuje zmiany sytuacji na wsi w różnych okresach. Ma charakter przeglądu i empiryczny. Ułatwia zrozumienie uwarunkowań historycznych tych zmian i ma walor informacyjny, stąd pozytywnie oceniam podjęcie takich badań. (...) Opracowanie ma duże walory teoretyczne, informacyjne, badawcze, historyczne i praktyczne – zwłaszcza dla decydentów na poziomie władz samorządowych i centralnych. Jestem przekonany, że monografia będzie także bardzo przydatną pomocą dydaktyczną w nauczaniu na poziomie szkół wyższych i średnich.

prof. dr hab. Bogdan Klepacki
Uniwersytet Rolniczy im. Hugona Kołłątaja w Krakowie

W monografii Autorka sprawnie łączy perspektywę historyczną z analizą współczesnych danych. Obszerna bibliografia i liczne odniesienia do wyników badań sprawiają, że publikacja ma solidne podstawy naukowe. Dobry styl pracy i klarowna narracja czynią treść przystępną zarówno dla specjalistów, jak i szerszego grona odbiorców zainteresowanych problematyką rozwoju wsi.

dr hab. Paweł Chmieliński, prof. IRWiR PAN
Instytut Rozwoju Wsi i Rolnictwa PAN

